

Світлана Коваль

КАПІТАЛ БАНКУ: СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Ресурсна політика, яку розробляють банки необхідна для виконання їх ролі в управлінні фінансовими потоками в економіці, адже саме ця політика дає змогу комерційному банку реалізувати основні функції як інституту ринкової економіки: по-перше, забезпечення необхідної ресурсної бази для здійснення кредитної та інвестиційної діяльності і, по-друге, отримання

Серія: Економіка

прибутку. Оскільки капітал виступає не лише джерелом проведення активних операцій, але й інструментом зміцнення довіри з боку клієнтів до банківської системи в цілому, проблема нарощування банківського капіталу залишається однією з першочергових, що стоять перед банками.

Капітал, маючи чітко виражену правову основу та функціональну визначеність, становить фінансову базу розвитку банку. У порівнянні з іншими сферами діяльності власний капітал комерційних банків займає незначну питому вагу у ресурсній базі банку. Це пояснюється специфікою діяльності комерційного банку як установи, що мобілізує вільні ресурси на грошовому ринку та надає їх у кредит. Власний капітал в банківській діяльності має інше призначення, ніж в інших сферах підприємництва. На відміну від звичайних промислових та комерційних підприємств, де капітал забезпечує платоспроможність і забезпечує виконання оперативних функцій, то у комерційних банках власний капітал, в першу чергу, забезпечує страхування інтересів вкладників (захисна функція капіталу) і в меншій мірі забезпечує фінансову базу діяльності. Саме тому розмір капіталу банку є важливим фактором забезпечення надійності функціонування банку і повинен знаходитись під контролем державних органів, які контролюють діяльність банківської системи в цілому. Визначаючи розмір капіталу, встановлюючи економічні нормативи вони впливають на діяльність комерційних банків (регулююча функція).

Капітал банку формується в момент створення банку і складається з сум, які отримані від засновників як безпосередній внесок – у випадку якщо банк створюється у формі товариства з обмеженою відповідальністю, так і через придбання акцій – якщо банк створений у формі акціонерного товариства. На початковому етапі створення банку саме власні ресурси покривають першочергові витрати (земля, будинки, устаткування), без яких банк не може почати свою діяльність. Тобто, в початковий період функціонування банку капітал виконує роль "стартового капіталу". Крім того, капітал забезпечує кошти для організаційного зростання та розробки нових послуг, програм та устаткування (оперативна функція).

Багатофункціональне призначення капіталу банку проявляється в неоднорідності його складу. Одна частина, призначена для забезпечення оперативної діяльності комерційного банку є найбільш стабільною і виступає у формі статутного капіталу. Інша частина призначена для страхування активних та інших операцій банку від збитків. Ця частина мобільніша і виступає у формі резервного фонду, резервів для відшкодування можливих втрат за наданими кредитами. Третя частина призначена для регулювання розміру власного капіталу банку, хоча може бути використана для забезпечення оперативної діяльності банку. Тому ця частина капіталу найрухоміша і може залежати як від стратегічних та тактичних завдань банку, так і вимог регулюючих органів. Ця частина капіталу виступає у формі нерозподіленого прибутку.

Розглянемо структуру капіталу банків України за станом на 1 липня 2002 року (рис.1). Як бачимо, більше половини балансового капіталу (57,6%) сформовано за рахунок статутного капіталу, прибуток поточного та минулого років складає 23%, резервний фонд становить 6,7% від загальної суми.

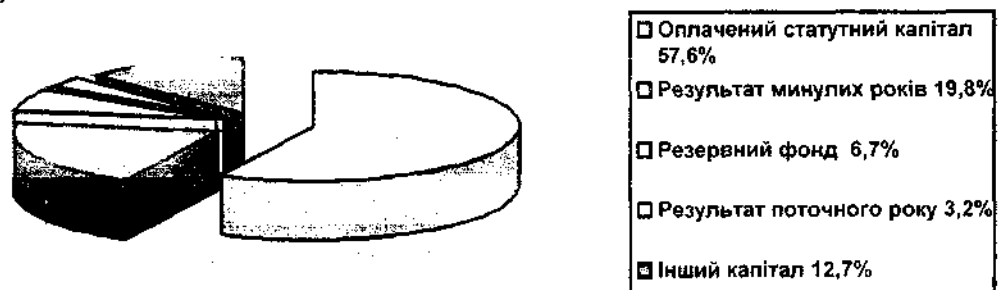

Рис.1. Структура капіталу банків України на 1.07.2002 року[3:8]

Згідно із законом "Про банки і банківську діяльність" капітал банку включає основний і додатковий капітал. У свою чергу, до основного капіталу відносять сплачений і зареєстрований статутний капітал, резервний фонд, надбавки до курсу акцій і додаткові внески акціонерів у капітал, нерозподілений прибуток, інші фонди, відрахування до яких здійснюється з прибутку після оподаткування.

Додатковий капітал складається з резервів для відшкодування можливих втрат за наданими кредитами, резерву переоцінки основних засобів та цінних паперів, відображених у балансі за вартістю їх придбання, коштів, що залучені на умовах субординованого боргу на підставі контракту терміном не менше 5 років. Розмір субординованого капіталу не може

перевищувати 50 відсотків основного капіталу, додатковий капітал не може бути більшим за основний капітал.

Таким чином, можна визначити, що капітал банку – це сукупність коштів, які внесені учасниками банку, вартість яких може зростати за рахунок їх ефективного використання та за рахунок додаткових внесків учасників.

На практиці застосовують поняття "капітал банку", маючи на увазі залишкову вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань, а також "регулятивний капітал" – основний та додатковий капітал, зважений на ризики, що визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України.

У період створення банку єдиним джерелом власного капіталу є статутний капітал (сплачений та зареєстрований підписний капітал). Інші джерела формуються в процесі діяльності банку. Статутний фонд – це сукупність грошових коштів, які надають засновники в постійне користування банку. Розмір статутного фонду визначають засновники банку, але він не може бути меншим мінімуму, встановленого Національним банком України. У таблиці 1 представлена динаміка капіталу банків України в 1994-2002 роках. Як бачимо, обсяги банківського капіталу зростають з кожним роком, в основному, за рахунок збільшення статутного капіталу. Питома вага статутного капіталу в загальному обсязі капіталу збільшилась з 24,1% у 1994 році до 57,6% на 1 липня 2002 року.

Таблиця 1. Капітал банків України у 1994-2002 роках[1:151]

Показники	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	01.07.2
Капітал, млн.грн.	365	1580	3156	3971	4828	5878	6450	7854	8649
Сплачений статутний капітал, млн.грн.	88	541	1098	1560	2107	2914	3666	4576	4966
Питома вага статутного капіталу від заг.обсягу капіталу, (%)*	24,1	34,2	34,8	39,3	43,6	49,6	56,8	58,3	57,6

*Розраховано за даними Бюлетеня НБУ № 8/2002(114)

Світова банківська практика передбачає формування статутного фонду як за рахунок грошових коштів, так і матеріальних активів. Це не характерно для українських банків, оскільки згідно з законом "Про банки та банківську діяльність" формування та збільшення статутного капіталу банку здійснюється лише шляхом грошових внесків. Громадяни України грошові внески здійснюють у гривнях, а нерезиденти – у вільно конвертованій валюті або гривнях. Статутний капітал не повинен формуватися з невідтверджених джерел та за рахунок бюджетних коштів. Порядок формування статутного фонду залежить від форми організації банку. Якщо комерційний банк створюється у формі акціонерного товариства відкритого типу, то статутний фонд формується шляхом відкритої передплати на акції, а якщо закритого типу – у порядку перерозподілу усіх акцій серед засновників банку згідно з розміром їх частки у статутному фонді.

Резервний капітал формується в процесі діяльності банку і призначений для покриття можливих збитків за проведеними операціями. Наявність резервного фонду забезпечує стабільну діяльність, сприяє зміцненню матеріальної та фінансової бази банку. Резервний капітал складається з двох елементів: статутного (страхового) резерву та резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями.

Нерозподілений прибуток виступає джерелом власного капіталу банку внутрішнього походження і утворюється після виплати дивідендів, відрахувань у резервні та інші фонди банку. Збільшення власного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку вигідніше, ніж від нового випуску простих акцій. Оскільки можливість капіталізації прибутку безпосередньо пов'язана з дивідендною політикою, мета управління прибутком полягає в тому, щоб знайти оптимальну пропорцію у його розподілі на дивіденди і ту частину, яка буде капіталізована, і таким чином, забезпечити компроміс між поточними та майбутніми інтересами акціонерів.

Нарощування банківського капіталу, одне з найактуальніших завдань, яке стоїть перед банками України. Їх вирішення дасть змогу збільшити обсяги активних операцій, сприятим розвитку вітчизняної економіки.

Література

1. Бюлетень Національного банку України.-2000-№7(114).
2. Закон України "Про банки та банківську діяльність" від 7.12.2000р.– № 2121-III.
- 3.Фінансовий стан банків України

Серія: Економіка

першому півріччі 2002 року та шляхи підвищення ефективності їхньої діяльності.// Вісник НБУ.- 2002-№9.

Анотація

Розглядається функціональне призначення капіталу та взаємозв'язок його складових. Аналізується структура та динаміка капіталу українських банків.

Annotation

The functional significance of the capital and correlation between its compounds are considered. The structure and dynamics of the ukrainian banks' capital are analyzed.

УДК 336.71:336.763.3

Ігор Кравчук

ПЕРСПЕКТИВИ ВИПУСКУ БАНКІВСЬКИХ ОБЛІГАЦІЙ В УКРАЇНІ

Банки як і будь-які суб'єкти господарської діяльності мають змогу здійснювати випуск цінних паперів для фінансування активних операцій. Основним інструментом залучення капіталу в Україні є випуск акцій, який має для кредитної установи суттєвий недолік, що полягає в можливості втрати контролю та впливу на управлінські рішення за рахунок придбання інвесторами блокуючого чи контрольного пакету акцій, а також необхідність більш повного публічного розкриття інформації.

На відміну від акцій, емісія облігацій не впливає на відносини співвласності, зменшується сума оподаткованого прибутку, оскільки проценти, що сплачуються при обслуговуванні облігаційної позики вираховуються з прибутку до оподаткування, але передбачає виплату фіксованого процентного платежу за користування коштами і повернення через певний період суми номіналу.

Про випуск облігацій в Україні свідчить табл.1.

Таблиця 1. Обсяг випуску облігацій в Україні у 1996-2001рр. (млн. грн.)[1]

Вид суб'єкта підприємницької діяльності	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Комерційні банки	0,663	0,500	-	-	5,000	73,440
Акціонерні товариства	-	0,035	2,691	-	45,809	168,524
Державні підприємства	1,946	102,000	3,500	120,000	-	56,500
Товариства з обмеженою відповідальністю	10,200	3,900	2,000	8,000	19,083	352,860
Об'єднання (концерни)	-	10,000	-	4,188	-	-
Орендні підприємства	-	-	-	-	-	13,000
Всього	12,809	116,435	8,191	132,188	69,892	694,324

На даний час емісії облігацій суттєво збільшились. У 2001р. було залучено з допомогою боргових зобов'язань коштів на суму 694,324 млн. грн., (у 2000р. лише у розмірі 69,892 млн. грн.), в т.ч. комерційними банками на суму 73,44млн.грн. (у 2000р. – 5млн. грн.).

Основними причинами емісії боргових зобов'язань є необхідність диверсифікації джерел залучених коштів, реалізація певних інвестиційних програм та розширення спектру активних операцій.

Головними проблемами, з якими зіштовхуються банки при випуску облігацій є короткостроковість даного виду інструментів, що викликано непередбачуваністю макроекономічної ситуації в країні і динаміки процентних ставок зокрема (даний факт підтверджують дані табл.2), а також низький попит з боку інвесторів.

Таблиця 2. Характеристика умов емісії облігацій українських банків

Назва емітента	Обсяг випуску, млн. грн.	Номінал, грн.	Купонна ставка, %	Термін обігу, днів
Райффайзенбанк Україна (15.06.01)	23	1000	17	365
АБ "Південний" (10.08.00)	5	1000	25-30	100-300
КредитБанк Україна	12	1000	20-22	182-366

Серія: Економіка

(15.10.01)				
Донмиськбанк (18.02.02)	10	1000	19-21	181-368

Для вирішення проблеми мінливості процентних ставок банк може застрахуватись шляхом включення в проспекти емісії застереження про відзив (опціон "колл" для емітента). Тобто у випадку падіння процентних ставок можна достроково погасити облігаційну позику. Якщо для відзиву облігацій використовуються кошти від розміщення з більш низькою процентною ставкою, то такий тип відзиву називається рефінансуванням. Як правило, протягом певного початкового періоду така процедура заборонена (у США – це перших 5-10 років з моменту емісії). Облігації можуть бути в будь-який момент погашені, якщо для цього використовуються інші джерела ніж зазначені у попередньому випадку, а саме операційні доходи, кошти, отримані від продажу майна і т.п.

Проте включення відзивних застережень до проспекту емісії зменшує попит на облігації, а тому вони повинні мати вищі купонні ставки у порівнянні з простими інструментами цього типу.

Також захистом від нестабільності процентних ставок є випуск боргових інструментів з "плаваючою" ставкою, яка буде коливатися в залежності від кон'юнктури ринку.

З метою стимулювання попиту інвесторів банк може передбачити можливість власнику облігації продати випуск емітенту в певні строки, що відмінні від дати погашення (тобто це комбінація простої облігації і "довгого" "пут"-опціону на облігації). Емісія такого боргових зобов'язань вже практикується в Росії, де вони носять назву облігацій з вбудованою офертою погашення. Механізм вбудованої оферти передбачає можливість інвестору достроково погасити належні йому облігації, скориставшись через певний період часу гарантованим котируванням на купівлю облігації, що була попередньо виставлена емітентом у вигляді оферти.

Стимулом для купівлі інвестором фондів інструментів позики є також встановлення валютної дохідності або прив'язка до індексу інфляції. Наприклад, облігації ЗАТ "Київстар-GSM" передбачають мінімальну гарантовану валютну дохідність 7% в дол. США для серії С і 12% в дол. США для серії D[2:28].

Вирішуючи проблему задоволення попиту інвесторів, банки України можуть запропонувати цінні папери, створені в результаті сек'юритизації активів. Це перш за все облігації, забезпечені пулом іпотек. Банк "Аркада" через дочірню компанію "Аркада-Фонд" вже здійснив перший випуск іпотечних облігацій.

Для забезпечення більш ширшого поширення даного виду цінних паперів необхідно проаналізувати досвід інших країн у цьому напрямку. Найбільш розвинутий ринок сек'юритизованих активів у США. У 1970р. Державна національна іпотечна асоціація (Government National Mortgage Association, Ginnie May) здійснила перший випуск цінних паперів, забезпечених заставними (mortgage-backed securities, MBS). У 1977р. Bank of America став першою приватною установою, що випустила MBS. На кінець 2000р. загальний об'єм ринку цих інструментів склав у США \$4,3трлн[5:74].

Цінні папери, забезпечені заставними включають: 1) дольові; 2) структуровані; 3) іпотечні цінні папери з відокремленим купоном[6:458].

Дольові іпотечні облігації (mortgage pass-through securities) випускаються у випадку, коли один або декілька власників заставних формують пул і продають частки або сертифікати участі у ньому (пулі). Як правило, процентна ставка на 0,5% менша ніж за іпотекою, оскільки 0,1% належить Ginnie May, а 0,4% - організації-ініціатору[7:393]. Грошовий потік, який генерується від пулу заставних пропорційно розподіляється між власниками облігацій. Основним недоліком цих паперів є можливість передоплат за заставними і, як наслідок, невизначеність строку погашення облігацій.

Для подолання цієї проблеми були створені структуровані іпотечні облігації (collateralized mortgage obligation, CMO). Їх особливість полягає в тому, що в межах одного пулу існує декілька класів (траншів) облігацій з різними строками погашення. Український дослідник цього питання В.В.Михальський називає дані цінні папери заставними зобов'язаннями з подвійним забезпеченням[3:28]. В переважній більшості існує три транші. За кожним траншем здійснюються періодичні платежі, а погашення основної суми боргу спочатку здійснюється для першого траншу. Лише при його погашенні проводиться виплата другого траншу і далі третього. Перший транш є найкоротшим, а третій – найдовшим. Таким чином, ризик передоплат суттєво зменшується.

У 1986р. Федеральна національна іпотечна асоціація запропонувала випуск цінних паперів з відокремленим купоном, коли всі процентні платежі сконцентровані в одному класі ("тільки проценти" [interest only, IO]), а всі виплати основного боргу в іншому ("тільки основна частина" [principal only, PO]). Характеристики ризику і доходності цих інструментів можуть

Серія: Економіка

зробити їх привабливими для хеджування портфелів дольових облігацій та іпотечних позик, причому вони рідко використовуються в якості самостійних інвестиційних інструментів.

Головною особливістю ринку іпотечних облігацій США є участь держави у його формуванні та розвитку через федеральні агентства.

У Європі даний ринок набагато менший за обсягами, але має свої особливості, що пов'язані з національною специфікою. На рівні Європейського союзу, згідно статті 22(4) Інвестиційної директиви ЄС 1988р. емісію даних інструментів обов'язково повинні здійснювати кредитні установи[5:78].

Британський ринок включає інструменти аналогічні американським MBS, але вони створюються без участі державних установ.

Країни континентальної Європи мають дещо специфічний ринок іпотечних облігацій, який є другим джерелом після депозитів для фінансування кредитної діяльності. Найбільший обсяг випуску цих інструментів у Німеччині, де вони носять назву пфандбріфи (pfandbrief). Забезпеченням пфандбріфів є або перша заставна на нерухомість (іпотечні пфандбріфи), або кредити державним органам (публічні пфандбріфи). На відміну від американських MBS дострокове погашення не передбачається. Крім того, пфандбріфи випускаються первинним кредитором, а не компанією посередником та іпотечні позики залишаються на балансі банку-емітента пфандбріфів, а не списуються з балансу первинного кредитора, і також вони можуть використовуватись у ломбардному кредитуванні Центральним банком, оскільки вважаються достатньо ліквідним інструментом. Ринок є децентралізованим на відміну від США, де його контролюють федеральні агентства.

Щодо створення даного ринку в Україні і залучення до цього комерційних банків, то основна проблема полягає у відсутності Закону "Про іпотеку" і правового визначення заставних як специфічного виду цінних паперів.

Для порівняння у Російській Федерації в 1998р. прийнято аналогічний закон, де дається визначення та основні характеристики заставних, а зараз готується проект Закону "Про емісійні іпотечні цінні папери", який на думку російських спеціалістів сприятиме швидкому росту даного сегменту фінансового ринку[4:66].

У Росії в 1997-1998рр. були спроби реалізувати американську схему випуску іпотечних облігацій і створено Федеральне агентство з іпотечного житлового кредитування (АІЖК), яка б мала виконувати функції аналогічні "Джинні Мей" або "Фенні Мей". Реалізація проекту здійснювалась американськими фахівцями, але була припинена через відсутність фінансування[5:79].

При виборі Україною схеми емісії цінних паперів, забезпечених іпотекою, необхідно зважити, що і американська, і європейська схеми мають свої переваги і недоліки. При американському підході банки-ініціатори сек'юритизації можуть за рахунок передачі частини кредитного портфеля ін. банку або специфічній державній установі списати з балансу дані статті і виконувати тим самим вимоги щодо нормативів капіталу, але для інвесторів краща німецька система, оскільки вона не передбачає передоплат, а для банківських установ при створенні ліквідного ринку є можливість ломбардного кредитування Центральним банком та випуск облігацій без посередників.

На нашу думку, більш прийнятна європейська континентальна модель, оскільки, по-перше, Україна прагне до інтеграції в Європейський союз, по-друге, відпаде необхідність створювати ще одну державну установу, по-третє, бюджет України є замалий за обсягом, щоб забезпечити ліквідність ринку та ін. Підтвердженням того є витрачання значних коштів в країнах Східної Європи на впровадження американської схеми, але зараз в них прийняті закони, що засновані на німецькому праві, які більш відповідають історичним традиціям та економічним реаліям даних держав. У банківських установ основна перевага – це можливість рефінансування для розширення кредитних операцій. Для пришвидшення створення вітчизняного іпотечного ринку у 2002р. створено Українську національну іпотечну асоціацію.

Крім розвитку ринку іпотечних боргових інструментів, цінні папери також можуть випускатись під автомобільні кредити, заборгованість за кредитними картками. Оскільки ці види операцій в Україні розвиваються швидкими темпами (особливо картковий бізнес), то існує ймовірність більш швидкого розвитку ринку фінансових інструментів, забезпечених заборгованістю за кредитними картками ніж іпотечних облігацій.

Іншим напрямком диверсифікації джерел залучення коштів і отримання прибутків є впровадження процедур стріпінгу на українські процентні облігації, які в своїй більшості є малоліквідними. Стріпінг являє собою відокремлення контрактних платежів за облігаціями за окремими купонами і за виплатою номіналу. Наприклад, банк придбаває процентні облігації внутрішньої державної позики (ПОВДП) зі строком погашення 1 рік і щомісячними купонними

платежами. На основі цього інструменту шляхом декомпозиції банк випустить 13 розписок (12 купонних виплат і номінал) на дисконтній основі. Вперше такі документи були випущені в серпні 1982р. компаніями Merrill Lynch і Salomon Brothers. Merrill Lynch випустила свої "безкупонні розписки" на казначейські облигації під назвою Treasury Income Growth Receipt (TIGRs), а Salomon Brothers – під назвою Certificate of Accrual on Treasury Securities (CATS)[6:442]. Інвестиційні банкіри виявили, що вони могли мати за двома частинами (купони і номінал) в сукупності більш високу ціну в порівнянні з самою облигацією, тим самим, отримуючи прибуток від перепродажу за більш високою ціною в процесі створення. Ця операція за суттю є конверсійним арбітражем. Для інвесторів основною перевагою є вкладення коштів на тривалий термін при відсутності необхідності реінвестицій купонних доходів під невизначену процентну ставку.

Процес проведення процедури стріпінгу забезпечить українським банкам зменшення кількості неліквідних цінних паперів у своїх портфелях, а також збільшить ліквідність ринку за рахунок продажу нового виду фінансових інструментів, які захищають від ризику реінвестицій під нижчу процентну ставку, що може бути реальним при подальшому збереженні високих темпів економічного зростання. Перш за все базовими активами для цього будуть процентні та конверсійні облигації внутрішньої державної позики.

Таким чином, вітчизняні банківські установи можуть здійснювати залучення коштів шляхом випуску облигацій. Крім класичних способів їх випуску існує багато можливостей модифікації даних цінних паперів в залежності від певних параметрів (облигації з вбудованими опціонами, STRIPS, іпотечні облигації та ін.). На даний час в українській банківській системі переважає випуск акцій, проте ринок облигацій теж має майбутнє. Для його розвитку, насамперед, необхідне створення відповідного правового поля та усвідомлення банківськими фахівцями невідворотності розвитку ринків даних інструментів. Також, основним аспектом, що повинен враховуватись при випуску боргових зобов'язань є його узгодження з емісійною політикою та стратегічними завданнями банку.

Література

1. Звіт ДКЦПФР за 2001 рік// www.smsec.gov.ua. 2. Інформація про емісію облигацій Закритого акціонерного товариства "Київстар Дж. Ес. Ем."// Українська інвестиційна газета.–2001.–№36.–С.27-28. 3. Михальський В.В. Построение финансовых пирамид, обеспеченных пулом ипотек// Фондовый рынок.–2000.–№4.–С.28-29. 4. Пастухова Н. Использование ценных бумаг как инструмента рефинансирования долгосрочных жилищных ипотечных кредитов// Рынок ценных бумаг.–2001.–№6.–С.66-70. 5. Рубцов Б. Современные фондовые инструменты финансирования ипотечных кредитов// Рынок ценных бумаг.–2001.–№6.–С.73-79. 6. Фабозци Ф. Управление инвестициями.–М.: ИНФРА-М, 2000 – 932с. 7. Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. Инвестиции.–М.: ИНФРА-М, 1999.–1025с.

Анотація

У даній статті описуються причини, переваги та недоліки випуску банківських облигацій. Наведено можливості використання в Україні розщеплення державних зобов'язань, випуску іпотечних боргових інструментів та облигацій з вбудованими опціонами.

Annotation

The causes, advantages and disadvantages of banking securities were described in this article. Possibility use in Ukraine stripping government bonds, issue mortgage setgage securities callable and pytable bonds were directed.

УДК 336.717

Олена Малахова

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В умовах розвитку та становлення ринкових відносин в Україні, вкрай актуальним залишається питання удосконалення процесу кредитування суб'єктів підприємницької діяльності, відродження ролі та значення кредиту у формуванні обігових коштів підприємств різних форм власності, забезпечення безперервного кругообороту виробничих капіталів та стимулюванні вітчизняного виробництва. Для досягнення цієї мети комерційним банкам України, на наш погляд, слід звернути увагу на вивчення практичних та методичних аспектів організації банківської справи, на формування якісно нової системи кредитування, становлення